

MUHABBATNOMA VA LATOFATNOMADA BADIIY JANRLARNING QIYOSIY TAHLILI

Ilmiy rahbar: **Muminova D**
Qo‘ysinboyeva Janona Ro‘ziboy qizi
Samarqand davlat universiteti 2-kurs magistranti
Quysinboyevaj@gmail.com
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.23391732

Annotatsiya. Ushbu tezisda Xorazmiyning “Muhabbatnoma” va Xo‘jandiyning “Latofatnoma” asarlarida qo‘llanilgan badiiy janrlarning o‘ziga xos xususiyatlari, poetik tuzilishi va qiyosiy jihatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda asarlarning janriy tarkibi, kompozitsion qurilishi, she’riy shakllari hamda badiiy ifoda vositalarining qo‘llanilishi o‘rganiladi. Shuningdek, ikki asardagi janriy o‘xshashlik va farqlar, ularning mazmun-mohiyatni ochib berishdagi o‘rni hamda mumtoz o‘zbek adabiyotida noma janrining taraqqiyotiga qo‘shgan hissasi yoritiladi.

Kalit so‘zlar. “Muhabbatnoma”, “Latofatnoma”, badiiy janrlar, noma janri, qiyosiy tahlil, poetik tuzilish, kompozitsiya, she’riy shakllar, badiiy ifoda vositalari, mumtoz o‘zbek adabiyoti.

Abstract. This thesis analyzes the distinctive features, poetic structure, and comparative aspects of the literary genres used in Khwarizmi’s Muhabbatnama and Khojandi’s Latofatnama. The study examines the genre composition, compositional structure, poetic forms, and the use of artistic expression in the two works. It also highlights the similarities and differences between the genres in both works, their role in revealing the main content and meaning, and their contribution to the development of the noma genre in classical Uzbek literature.

Keywords. Muhabbatnama, Latofatnama, literary genres, noma genre, comparative analysis, poetic structure, composition, poetic forms, artistic expression, classical Uzbek literature.

Аннотация. В тезисе анализируются особенности, поэтическая структура и сравнительные аспекты художественных жанров, использованных в произведениях Хорезми «Мухаббатнома» и Ходжанди «Латофатнома». В исследовании рассматриваются жанровый состав произведений, композиционное построение, стихотворные формы и особенности применения художественных средств выразительности. Также освещаются сходства и различия жанров в двух произведениях, их роль в раскрытии основного содержания и смысла, а также вклад в развитие жанра наме в классической узбекской литературе.

Ключевые слова. «Мухаббатнома», «Латофатнома», художественные жанры, жанр наме, сравнительный анализ, поэтическая структура, композиция, стихотворные формы, художественные средства выразительности, классическая узбекская литература.

Kirish. “Muhabbatnoma” va “Latofatnoma” asarlaridagi badiiy janrlarni qiyosiy o‘rganish mumtoz o‘zbek adabiyotining janriy xususiyatlarini anglashda muhim ahamiyatga ega. Har ikki asarda janriy

© 2026 International Journal of Literature and Language Studies. All Rights Reserved.

shakl, kompozitsion tuzilish va badiiy ifoda vositalari mualliflarning g‘oyaviy maqsadini hamda lirik kechinmalarni ta’sirchan ifodalashga xizmat qiladi. Ushbu mavzuning dolzarbligi mazkur asarlarning janr xususiyatlarini o‘rganish hamda ularning o‘xshash va farqli jihatlarini aniqlash zarurati bilan belgilanadi.

Tadqiqot maqsadi “Muhabbatnoma” va “Latofatnoma” asarlaridagi badiiy janrlarni qiyosiy tahlil qilish hamda ularning badiiy ifodadagi ahamiyatini aniqlashdan iboratdir. Tadqiqotda qiyosiy tahlil, poetik tahlil hamda ilmiy manbalarni o‘rganish usullaridan foydalanildi. Ushbu ish mazkur asarlarning janriy xususiyatlarini chuqurroq anglash va mumtoz o‘zbek adabiyotida noma janrining o‘ziga xos jihatlarini yoritishga yordam beradi.

Asosiy qism. “Muhabbatnoma” va “Latofatnoma” asarlaridagi badiiy janrlarning o‘ziga xos xususiyatlari, kompozitsion tuzilishi va she’riy shakllari mumtoz o‘zbek adabiyotida noma janrining taraqqiyotini namoyon etuvchi muhim jihatlardan hisoblanadi. Xorazmiyning “Muhabbatnoma” asarida ishqiy kechinmalar, oshiqning ruhiy holati va yor vasfi asosiy o‘rin tutsa, Xo‘jandiyning “Latofatnoma” asarida ham muhabbat mavzusi, oshiq va ma’shuqa munosabatlari hamda badiiy tasvir vositalari muhim ahamiyat kasb etadi. Har ikki asarda noma shakli orqali insoniy tuyg‘ular ifodalanib, she’riy kompozitsiya, obrazlar tizimi va badiiy san’atlar vositasida asarlarning g‘oyaviy mazmuni ochib beriladi. “Muhabbatnoma” XIV asr o‘zbek adabiyotining muhim yodgorliklaridan biri bo‘lib, unda maktub shakli asosida oshiqning kechinmalari bayon qilinadi. Asarning janriy xususiyati uning nomalar shaklida tuzilganida, har bir maktubda muayyan tuyg‘u, fikr yoki munosabatning ifodalanishida ko‘rinadi. “Latofatnoma” ham noma janriga mansub bo‘lib, unda ishqiy mavzu va badiiy tasvir vositalari orqali inson kechinmalari yoritiladi. Shu jihatdan ikkala asar janriy shakl va mavzu nuqtayi nazaridan o‘zaro yaqin bo‘lsa-da, ularning kompozitsion qurilishi, obrazlarni tasvirlash usuli va badiiy ifoda xususiyatlarini alohida qiyosiy o‘rganish zarur. “Muhabbatnoma”ning dastlabki nomasida yorning go‘zalligi quyidagi misralar orqali tasvirlanadi:

“Ayo ko‘rk ichra olam podshohi,
Jahon tutti sening husnung sipohi.”

Ushbu parchada yorning husni “olam podshohi”ga, go‘zalligi esa lashkarga qiyoslanadi. Shoir tashbeh va mubolag‘a vositalari orqali ma’shuqaning betakror go‘zalligini ta’kidlaydi. Misralarning o‘zaro mazmuniy bog‘liqligi va ohangdorligi asarning poetik yaxlitligini ta’minlaydi. Bu yerda noma janri bilan bir qatorda g‘azalga xos lirik ifoda xususiyatlari ham namoyon bo‘ladi.

“Latofatnoma”da ham yorning go‘zalligini tasvirlash muhim o‘rin tutadi. Jumladan, asarning dastlabki nomasida quyidagi bayt keltiriladi:

“Sen-o‘qsen sarvari husnu malohat,
Qilibdur g‘amzangiz jong‘a jarohat.”

Mazkur parchada Xo‘jandiy yorning husnini ulug‘lash bilan birga, uning nigohi oshiq qalbiga yetkazgan ruhiy iztirobni ham ifodalaydi. “Husnu malohat” va “jong‘a jarohat” birikmalari orqali go‘zallik hamda iztirob o‘rtasidagi badiiy qarama-qarshilik yuzaga keladi. “Muhabbatnoma”da ham, “Latofatnoma”da ham yor vasfi asosiy mavzulardan biri bo‘lib, har ikki shoir obrazlarni yaratishda o‘xshatish, mubolag‘a va majoziy ifodalardan foydalanadi. Biroq bu o‘xshashliklar bilan birga, badiiy tasvirning individual xususiyatlari ham mavjud. Asarlarning janriy tarkibini qiyoslash ham muhim ahamiyatga ega. “Muhabbatnoma”da noma shakli bilan bir qatorda g‘azal, masnaviy, qit’a, fard va munojot kabi janrlar ham uchraydi. “Latofatnoma” esa masnaviy shaklida yaratilgan bo‘lib, o‘nta noma asosida shakllangan.

© 2026 International Journal of Literature and Language Studies. All Rights Reserved.

Xorazmiy asarida turli she’riy janrlarning bir butun kompozitsiyaga birlashishi kuzatilsa, Xo‘jandiy asarida noma janri va masnaviy shaklining o‘zaro uyg‘unligi muhim o‘rin tutadi. “Latofatnoma”da oshiqning hijron iztiroblari quyidagi misralarda ifodalangan:

“O‘ladurmen firoqingda, rahim qil,
Rahmsiz bevafo, nomehribonim.”

Ushbu parchada “firoq”, “rahim qil”, “bevafo” kabi so‘zlar orqali oshiqning iztirobi va yorning visoliga bo‘lgan ehtiyoji ochib beriladi. Murojaat shakli va hissiy mazmunning kuchayib borishi lirik qahramon ruhiyatini ta’sirchan ifodalashga xizmat qiladi. “Muhabbatnoma”da ham oshiqning yor oldidagi ojizligi va muhabbatda sobitligi tasvirlanadi. Shu jihatdan ikki asarda ishqiy kechinmalar umumiy badiiy asosni tashkil etsa-da, ularning ifodalanish usuli va kompozitsion tashkil etilishida o‘ziga xoslik mavjud. Har ikki asarda badiiy tasvir vositalari nafaqat obrazlarni tavsiflash, balki asarning g‘oyaviy mazmunini ochib berish vazifasini ham bajaradi. Xorazmiyda turli janrlarning uyg‘unligi asarning mazmuniy ko‘lamini kengaytirsa, Xo‘jandiyda noma shakli orqali ishq, vafo, hijron va insoniy munosabatlar izchil yoritiladi. Ayniqsa, “Latofatnoma”da tajnis va boshqa mumtoz badiiy san’atlarning qo‘llanishi asarning ifoda imkoniyatlarini boyitadi.

“Muhabbatnoma” va “Latofatnoma”ning janriy xususiyatlarini quyidagi yo‘nalishlarda o‘rganish mumkin:

1. Janriy tarkib - “Muhabbatnoma”da bir necha she’riy janrlarning uyg‘unlashuvi, “Latofatnoma”da esa noma va masnaviy shaklining yetakchiligi.
2. Kompozitsion tuzilish - nomalarning izchil joylashuvi, ularning mazmuniy yaxlitligi va asar umumiy g‘oyasiga xizmat qilishi.
3. Badiiy ifoda - tashbeh, mubolag‘a, majoz va tajnis orqali yor vasfi hamda oshiq kechinmalarining tasvirlanishi.
4. Mazmun va shakl uyg‘unligi - she’riy janrlar, obrazlar va badiiy vositalarning asar g‘oyasini ochib berishdagi o‘rni.

Keltirilgan misollar shuni ko‘rsatadiki, “Muhabbatnoma” va “Latofatnoma” janriy an’analari, ishqiy mazmuni hamda badiiy ifoda vositalari jihatidan o‘zaro yaqin asarlardir. Shu bilan birga, ularning janriy tarkibi va kompozitsion xususiyatlarini qiyosiy o‘rganish har bir ijodkorning badiiy mahoratini alohida anglash imkonini beradi. Mazkur asarlarni tahlil qilishda noma janrini boshqa she’riy shakllardan ajratib o‘rganish bilan cheklanmay, ularning o‘zaro munosabati, mazmun yaratishdagi vazifasi va mumtoz o‘zbek adabiyoti taraqqiyotidagi ahamiyatini ham hisobga olish zarur.

Xulosa. “Muhabbatnoma” va “Latofatnoma” asarlaridagi badiiy janrlarni qiyosiy tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, noma janri, she’riy shakl va badiiy tasvir vositalari har ikki asarning g‘oyaviy mazmunini ochib berishda muhim o‘rin tutadi. Ularning o‘zaro uyg‘unligi ishqiy kechinmalar, yor vasfi va insoniy munosabatlarning ta’sirchan ifodalanishiga xizmat qiladi. Tahlil qilingan parchalarda tashbeh, mubolag‘a, majoz va murojaat kabi badiiy vositalarning qo‘llanilishi obrazlarning ta’sirchanligini oshirishi kuzatiladi. Shuningdek, “Muhabbatnoma”dagi turli she’riy janrlarning uyg‘unligi va “Latofatnoma”dagi noma shaklining izchil qo‘llanilishi asarlarning janriy o‘ziga xosligini namoyon etadi. Tadqiqot natijalari mazkur asarlarni o‘rganishda janriy tarkib, kompozitsion tuzilish va badiiy ifoda vositalarini o‘zaro bog‘liq holda tahlil qilish zarurligini ko‘rsatadi. Bunday yondashuv Xorazmiy va Xo‘jandiy ijodining badiiy xususiyatlarini chuqurroq anglash hamda mumtoz o‘zbek adabiyotida noma janrining taraqqiyotini yoritishga yordam beradi.

© 2026 International Journal of Literature and Language Studies. All Rights Reserved.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Nig‘monov A. Xo‘jandiyning “Latofatnoma” asarining turkiy adabiyot noma janri rivojidagi o‘rni // Islom tafakkuri. - 2022. - 5-jild, 2-son. - B. 85-89.
2. Amonkeldiyeva A., Shadiyeva D. Xorazmiyning “Muhabbatnoma” asarida ayrim o‘zlashgan so‘zlar talqini // ISFT ilmiy-uslubiy jurnal. - 2024. - 4-son. https://isft-ilm.uz/journal_book_themes/223.pdf.
3. Noma janriga mansub asarlarning mazmun-mohiyati, vazn xususiyatlari // Ta’lim, tarbiya va innovatsiyalar jurnali. - 2026. - 3-jild, 1-son. https://phoenixpublication.net/index.php/TTI/article/view/13427.
4. Xorazmiy. Muhabbatnoma. Elektron matn va asar haqidagi ma’lumotlar.
5. O‘zbek adabiyoti tarixi. - Toshkent: Sano-standart, 2017. - 555 b.
6. Jamolova M. O‘zbek adabiyotida noma janri. - Toshkent: Fan, 1992. - 64 b.

© 2026 International Journal of Literature and Language Studies. All Rights Reserved.